

1) співробітництво в питаннях громадянського суспільства є необхідним та об'єктивно мотивованим;

2) Україні необхідно спрямовувати значні зусилля на подолання конфліктних ситуацій та зниження градусу напруги в суспільстві, що можливо тільки за умови належного рівня розвитку та ефективної діяльності громадянського суспільства;

3) міжнародні організації повинні суворо додержуватися норм міжнародного права та внутрішнього законодавства країни перебування з метою унеможливлення розвитку подій за конфронтаційними сценаріями;

4) питання розвитку громадянського суспільства, його ролі у побудові сучасної держави та вдосконалення міжнародного партнерства носять об'єктивний характер і потребують подальших досліджень.

2.4. Система та механізми функціонування ОГС у країнах світу

Завдяки мобільності, мережевій структурі діяльності, актуалізації важливих для суспільства проблем ОГС виступають як механізм політичної, соціальної, економічної взаємодії та водночас як доволі самостійні актори. Специфіка їх діяльності в різних країнах світу залежить значною мірою від ступеня розвитку політичної системи, та, зокрема, політичних відносин як таких. Відмінними рисами їх діяльності є такі показники як ступінь активності організацій, безпосередньо пов'язаний з мотивацією щодо організації громадянської ініціативи, кількість та склад фінансових коштів, що проходять через організації, правова основа та функціональність механізмів цих недержавних акторів.

Структури громадянського суспільства беруть активну участь у конструюванні як інституціонального простору, який об'єднує три сектори суспільної діяльності – державу, бізнес та мережі НУО, так і позаінституціонального простору, який завдяки ціннісному наповненню впливає на моделювання інституціональних структур та відносин.

Криза державного соціального патерналізму в країнах Заходу, зростання тенденцій глобалізації в усьому світі призвели до актуалізації застосування загальноновживаного поняття «некомерційні організації» як до організацій громадянського суспільства, так і до інших фондів, центрів, асоціацій, місій, які, за традиційними уявленнями

про громадянську ініціативу, не завжди вважаються суб'єктами громадянського суспільства.

На основі численних досліджень у межах «Порівняльного проекту некомерційного сектору» (університет Дж. Хопкінса, США), були сформульовані критерії, за якими організації вважаються некомерційними. До них належать: наявність неформальної організаційної структури, незалежність від держави (водночас за організацією залишається право отримання коштів від держави), розподіл прибутку відмінний від принципу комерційних організацій (тобто такий, що відповідає поставленим цілям діяльності організацій, а не виплаті акціонерам), дотримання принципу самокерування, добровільний характер діяльності (зберігається можливість використання найманої праці) [1].

Відповідно до складу фінансування організації поділяються на категорії й підпадають під дію певних механізмів, що регулюють їх діяльність. Класифікація, що застосовується у США, охоплює близько 80 напрямків діяльності (правовий захист, безпека, міжетнічні відносини, філантропія), що підлягають пільговому оподаткуванню і становлять сегмент економіки неринкових послуг [2].

Міжнародна класифікація некомерційних організацій (The International Classification of Nonprofit Organizations – ICNPO) [3], розроблена інститутом Дж. Хопкінса вважається найуніверсальнішою системою, оскільки представляє найбільш уніфіковані критерії для організацій громадянського суспільства, що дозволяє об'єктивно визначити особливості системи НУО в різних країнах світу. Методологія, покладена в основу аналізу НКО в цій системі, базується на економічних показниках. За одиницю аналізу береться відділення НУО, що займається конкретним напрямом діяльності.

Чинники, за допомогою яких громадянська ініціатива функціонує та набуває завершених рис у правовій державі, включають:

- Нормативи, пов'язані з умовами існування організацій громадянського суспільства, що включають право організацій на діяльність у суспільстві, визначають статус НКО, можливості перевірки з боку держави їх діяльності.

- Механізми, що відповідають за постійний (безперервний) розвиток НКО. Вони пов'язані з визначенням проблем фінансування, оподаткування, залученням волонтерів, використанням нетрадиційних форм отримання коштів тощо.

- Партнерство організацій громадянського суспільства у відносинах з державою (можливості співробітництва НКО з державними установами).

– Вдосконалення управління та прозорості в діяльності НКО. Ця група механізмів включає систему підтримки діяльності організацій громадянського суспільства, а також підтримку засобів для поширення відкритості інформації НКО для громадян та доступу до неї.

– Важелі, зорієнтовані на процеси саморегулювання третього сектору, Норми, права, що добровільно приймаються НКО, система контролю за виконанням прийнятих норм є предметом вдосконалення цієї групи механізмів для НКО.

Норми, які стосуються правосуб'єктності НКО, є одним з наріжних питань їх функціонування, оскільки дозволяють організаціям здійснювати і виступати від власного імені, а не від імені її членів або установників. Офіційний статус організацій визначається внутрішнім громадянським законодавством. Набуття статусу суб'єкта права НКО відбувається в різних країнах по-різному. У деяких державах правосуб'єктність НКО виникає автоматично під час їх створення. У більшості країн набуття правосуб'єктності регулюється певними нормами та процедурами. Надання статусу суб'єкта права, як правило, належить до компетенції адміністративних органів, проте, в деяких випадках цю функцію можуть виконувати суди.

У США загалом налічується близько 1,5 млн громадських організацій. Основу громадянського суспільства складають некомерційні організації, що мають бути зареєстровані в міністерстві юстиції США. На федеральному рівні діє єдиний типовий статут для НКО. Для організацій громадянського суспільства основною умовою діяльності є отримання в адміністрації штату реєстраційного сертифікату, який видається на основі заяви. Також необхідно отримати дозвіл відповідного державного органу залежно від сфери діяльності НКО (приміром, органів освіти, органів охорони здоров'я, органів соціального захисту населення) [4].

Створення громадських організацій не потребує схвалення урядом, вони не зобов'язані реєструватися в податкових органах та надавати обов'язкові щорічні звіти. Разом з тим, набуття статусу юридичної особи дозволяє громадським організаціям і користуватися пільгами (звільнення від податку на продаж та закупівлю товарів та послуг, необхідних для діяльності), і нести відповідальність за свою діяльність. Самостійний характер організацій зобов'язує їх керівництво звітувати перед державними та муніципальними органами щодо дотримання умов контракту та використання субсидій, а також щодо результатів своєї діяльності перед приватними та корпоративними спонсорами.

Постійний характер діяльності НКО значною мірою залежить від фінансування організацій і пов'язаних з ним проблем оподаткування,

розподілу коштів, відновлення ресурсів діяльності. У країнах Європи до джерел фінансування НКО належать офіційні надходження, що отримуються від урядових структур; приватні надходження, які включають кошти приватних та корпоративних спонсорів, а також волонтерські надходження; т. зв. самофінансування, що включає доходи, отримані за рахунок обміну товарами та послугами) [5].

Якщо в бюджеті переважає частка державних коштів, приватних та корпоративних фондів, у діяльності збільшується соціальний контекст проблем. У випадку, якщо переважають кошти, зароблені самим організаціями, у діяльності зростає тенденція до персоніфікації послуг організації [6]. Водночас, як свідчить досвід західних держав, безперерйна робота НКО можлива завдяки використанню численних джерел надходження коштів. Єдине джерело фінансування може стати причиною неплатоспроможності НКО і передумовою для припинення її діяльності [7]. Фактично НКО постають перед необхідністю шукати різні джерела фінансування. Диверсифікація джерел фінансування допомагає компенсувати нестачу коштів через втрату одного або більше спонсорів шляхом компенсації їх коштами з інших джерел. У США та країнах Європи існують понад 10 тис. приватних та корпоративних фондів, які найчастіше фінансують проекти у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, соціальної допомоги та правової освіти.

У країнах Європи та США існує гнучка правова система, яка передбачає диференційований підхід щодо можливостей використання коштів та оподаткування донорів НКО. Приміром, французьке законодавство визнає два види статусу некомерційних організацій «громадянської допомоги». До першої групи належать організації, що мають статус громадянського інтересу. Донори організацій цього статусу мають податкові пільги. До другої групи належать організації, що мають статус «громадянського служіння». Ці організації мають більш широкий спектр податкових та фінансових пільг. У Німеччині податковий статус організацій визначає можливості організацій громадянського суспільства займатися тими чи іншими проблемами політичної сфери суспільства. Так, організаціям без статусу податкових пільг дозволяється займатися політичною діяльністю, включаючи підтримку політичних партій. Натомість НКО, які мають податкові пільги від держави, заборонено прямо або непрямо витратити свої активи на користь політичних партій. У США також існує розмежування за принципом політичної та неполітичної діяльності НКО. Некомерційні організації, що спрямовують свої ресурси на благочинні, релігійні або просвітницькі цілі, мають право вимага-

ти звільнення від оподаткування на основі Статті 501(С)(3) Податкового кодексу США. Ці організації обмежені у лобюванні, їм заборонено займатися політичною діяльністю. Відтак сфера діяльності НКО та цілі поставлені нею для досягнення соціального добробуту, визначають її пріоритетність в отриманні тих чи інших фінансових пільг від держави.

Ресурси держбюджету в країнах Заходу найчастіше розподіляються на соціальні програми за жорсткими затвердженими стандартами. Робота держустанов орієнтована переважно на обслуговування конкретних найбільш уразливих категорій населення, які потребують допомоги в першу чергу. Діяльність НКО залишається незамінною в таких сферах, як допомога бідним в отриманні доступного житла, профілактика захворювань, діяльність родинно-навчальних асоціацій, політична, екологічна, правова освіта громадян тощо. Приміром, з загальної кількості програм, профінансованих федеральним бюджетом США в перше десятиліття ХХІ ст., на НКО припадало приблизно 54%, на урядові агенції – 42%, на комерційні структури – 4%.

Механізм взаємодії органів влади та некомерційних організацій функціонує в такий спосіб, що дозволяє обом сторонам бути як самодостатніми у своїй діяльності (форми, засоби, методи роботи), так і підзвітними одна до одної відповідно до вимог громадянської справедливості (відображених в правовій системі держави). Відсутність необхідності надання щорічних звітів не позбавляє НКО надавати владі за необхідності дані про територію охоплення своєї діяльності, способи навчання та послуги, що вони їм надають. Як відзначається у «Керівництві для НУО», підготовленим Державним департаментом США у 2012 р.: «Неурядові організації та уряди можуть співробітничати, щоб задовольнити потреби суспільства, керувати спільними проектами або проводити громадські кампанії» [8].

Найкращим способом забезпечення відповідальної поведінки НКО є сприяння саморегулюванню у цьому секторі. Задля цього в деяких країнах складаються кодекси поведінки для організацій в певних сферах їх діяльності, які надають можливість групам НКО забезпечувати потреби в цьому секторі.

У контексті розвитку громадянського суспільства суттєве значення має ознайомлення з досвідом країн ЄС. Ще 1951 р. Рада Європи визнала важливу суспільну роль громадських організацій. Права громадян на зібрання та об'єднання гарантовані низкою європейських конвенцій. Важливим кроком у зміцненні громадянського суспільства стало затвердження Радою Європи «Рекомендацій щодо розвитку та посилення громадських організацій у Європі» (1998 р.) та

«Основоположних принципів статусу громадських організацій у Європі» (2002 р.).

Важливим елементом функціонування і взаємодії громадянського суспільства у ЄС є розвиток механізмів публічних консультацій між вищими органами ЄС та громадськими інституціями. В загальноєвропейському контексті особливо помітно є участь громадського сектору в боротьбі з бідністю та соціальною несправедливістю. Завдяки сформованим механізмам публічних консультацій організації громадянського суспільства і їх об'єднання беруть участь у консультаціях з національними владними структурами і загальноєвропейськими інституціями щодо забезпечення продуктивнішої імплементації ініціатив і політики ЄС у європейських країнах.

Стратегія розвитку «Європа 2020 за інтелектуальне, стійке та інклюзивне зростання» започаткувала нове партнерство між структурою ЄС, національними і регіональними властями, а також європейськими зацікавленими сторонами. Європейською Комісією поставлено завдання посилити такі партнерські зв'язки на загальноєвропейському рівні [9]. У рамках такого партнерства відбувається взаємодія ЄС та громадянського суспільства на базі Європейської платформи проти бідності і соціальної несправедливості із залученням:

- організацій громадянського суспільства і соціальних партнерів у сфері зайнятості та соціальних відносин;
- представників інституцій ЄС та інших міжнародних організацій;
- представників національних, регіональних та місцевих влад;
- дослідницьких центрів та фондаций у справах, що стосуються соціального діалогу.

Завдяки програмі Progress (2007–2013 рр.), яку фінансувала Європейська Комісія, було посилено взаємодію ЄС з багатьма мережами ОГС у галузях зайнятості, соціального партнерства та соціального захисту, умов праці, протидії дискримінації та гендерної рівності [10]. Важливе місце в структурі громадянського суспільства ЄС та взаємодії з владними органами посідають громадські організації у сфері захисту прав людини. Взаємодія ЄС з громадянським суспільством здійснюється шляхом проведення регулярних консультацій з Європейською конфедерацією допомоги та розвитку щодо неурядових організацій (CONCORD), Європейською мережею фондаций за демократію, Європейською мережею незалежних політичних фондаций за розвиток демократії та співробітництва, Європейським офісом зв'язку та Мережею прав людини і демократії [11; 12]. Щорічно проводяться зустрічі функціонерів ЄС з активом неурядових організацій щодо питань захисту прав людини, довкілля, соціального розвитку, а

також загального спрямування інтеграційних процесів. В європейських політичних документах і директивах ОГС розглядаються як важливі партнери в доведенні інформації до громадськості, обміні знаннями і досвідом з інституціями ЄС щодо підготовки та імплементації рішень [13, р. 2].

Питанням підвищення демократичної легітимності владних інституцій ЄС та залучення громадянського суспільства було присвячено Білу книгу «Європейське врядування» (липень 2001 р.) [12, с. 6-7]. Передбачалося розширення ролі ОГС в розробці та затвердженні управлінських рішень, забезпечення більшої відкритості та прозорості управлінських процедур на європейському рівні. Така відкритість мала створити умови для формування справжнього європейського громадянського суспільства [14, р. 72]. На основі Білої книги Європейська Комісія розробила «Загальні принципи та мінімальні стандарти» у взаємодії з зацікавленими сторонами (2002 р.) та низку нормативних актів, які регулюють взаємодію громадянського суспільства з органами ЄС та порядок їх залучення до консультацій. Структури громадянського суспільства є інструментом, що забезпечує зворотний зв'язок між органами ЄС і громадянами країн-членів. З метою взаємодії з наддержавними інституціями ЄС структури найбільш потужні організації громадянського суспільства утримують у Брюсселі свої офіси або мають представництва.

Функціонально гнучка європейська система інтеракцій влади і громадянського суспільства складається з таких способів взаємодії, як спеціальні консультації з соціальних і політичних питань, регулярні спеціальні зустрічі та публічні онлайн-консультації з публікацією відповідних матеріалів у мережі Інтернет, що дозволяє громадянському суспільству і його представникам бути залученим до процесу публічного прийняття рішень щодо питань загальноєвропейського значення.